

בענין קבלת יהדות וניתוק מיהדות ובענין יהדותם של יהודי אתיופיה

הנה בענין בירור יהדותם של יהודי אתיופיה, על פי רוב המקורות המקובלים בידינו נראה כי מוצאם הוא משורש יהודי טהור, ולמרות העובדה שהיו גידחים בארץ רחוקה ומנותקים משך אלפי שנים ממסגרת ההלכה המקובלת, מכל מקום החזיקו עצמם כיהודים ואף סבלו סבל רב ורדיפות על כך, שמרו על טהרתם וקיימו המצוות — כפי הבנתם — במסירות נפש. וכשם שמצאנו שסוקלים על החזקות כל שכן שמחזיקים על החזקה, עד שאין להרהר אחריהם ולהטיל דופי ביהדותם. על אף כל זאת, כדי לדחות את המערערים על מוצאם, וכדי לצאת מן הספק לרווחא דמילתא, נראה לי כסניף חשוב להיתר לסמוך על שיטת הרי"ף ביבמות והמשתמע ממנה, כפי שנבאר להלן.

שיטת הרי"ף — מסוגיא יבמות דף מה,ב.

ההוא דהו קרו ליה בר ארמייתא ("שלא טבלה אמו כשנתגיירה"), אמר רב אסי: מי לא טבלה לנידותה? ("ואותה טבילה עולה לה לטבילת גירות דדת יהודית היא"). ההוא דהו קרו ליה בר ארמאה, אמר ר' יהושע בן לוי: מי לא טבל לקריו? וכתב הרי"ף¹: "ואי קשיא לך ההיא דר' יוחנן דאמר גר צריך שלושה! לא קשיא, הא דרב אסי ודר' יהושע בן לוי דיעבד הוא דלא פסלינן לבריה, הואיל וטבל לשם קריו, דאי לאו גיורא הוא לא הוה טבל לשם קריו, והא דר' יוחנן לכתחילה, דלא נהגינן ביה מנהג גר ולא מנסבינן ליה בת ישראל עד דטביל בפני שלושה".

ובנימוקי יוסף שם פירש דבריו: "ומיהו דעת הרי"ף לחלק בין דיעבד לכתחילה, שאם טבל לקריו, בדיעבד, שלא בבית דין, לא פסלינן לבריה". וכן פירש הרא"ש²: "ורב אלפסי כתב דלכתחילה בעינן שלושה אבל בדיעבד לא פסלינן לבריה אם לא טבל בפני שלושה".

הרי לנו חידוש כפול, דאף שלא טבל לשם גירות אלא לשם קריו, וגם לא טבל בפני שלושה — מכל מקום בדיעבד טבילתו זו עולה לו לגירות (ומעין זה מצינו לענין טבילת כלים, דאפילו הוטבלו ע"י נכרי טבילתם מועלת, דביאת מים מכשרי להו³).

(1) דף טו,ב בדפי הרי"ף.

(2) שם פרק רביעי סימן לא.

(3) עיין יורה דעה סימן קכ, סעיף טו.

ועיין רש"י שם⁴) גבי גויה שטבלה לשם נידה, שכתב "יכילנא לאכשורי בה להיות גירות גמורה — ואע"פ שלא טבלה לשם גירות, ואמר לקמן לעולם אינו גר עד שימול ויטבול — דטבילת נדה סלקה לה לשם גירות, דגויה לא טבלה לנדותה". משמע מדבריו דטבילה שהיא בתורת יהדות עלתה לה לשם גירות. וכן כתב הים של שלמה⁵: "ור"ף כתב דלכתחילה בעינן שלושה, אבל בדיעבד לא פסלינן ליה לבריה אם לא טבל בני שלושה, וכ"ד הרא"ש".

אמנם מצאנו שיטה אחרת בביאור דברי הר"ף, והיא שיטת המאירי⁶, דפירש דעת הר"ף דהוא ענין של נאמנות בלבד, ר"ל כל היכא שלא ראינו שטבל בפני שלושה לשם גירות — אם ראינו שטבל לקריו מחזיקין אותו ומאמינים לו שנתגייר כהלכה בפני בית דין. וכן נראה מדברי הבית יוסף⁷ שפירש כן את דברי הר"ף, וכן כתב הב"ח⁸. אמנם הט"ז⁹ הביא ביאור זה בשם מו"ח (הב"ח) אך דחאו בשתי ידים, וכתב שהוא נגד משמעות הטור והשו"ע.

ולכאורה נראה להוכיח כי השיטה הראשונה שהבאנו בביאור דברי הר"ף היא שנפסקה להלכה, והוא מדברי השו"ע שם באותו ענין. דהנה אחר שכתב הדין דמהני להו טבילה לנדתה ולקריו ועלתה להם לשם גירות ומותר בישראלית, כתב המחבר: "ולהר"ף ולהרמב"ם אפילו בדיעבד, שטבל או מל בפני שנים או בלילה — מעכב ואסור בישראלית, אבל אם נשא ישראלית והוליד ממנה בן לא פסלינן ליה". משמע שצמצם דינו של הר"ף להתיר הטבילה בדיעבד רק לגר שנשא ישראלית, אבל כל זמן שלא נשא הוי לכתחילה ולא ישא.

וכבר נדחקו המפרשים בדבריו, שהרי קיימא לן דגוי הבא על בת ישראל הולד כשר, ואם כן מה לי אם עלתה לו טבילתו הא בנו ממילא כשר! ועיין בט"ז¹⁰) דהוא לענין שלא יזכירו הבן כבן עכו"ם, כי מיוחסים שבישראל לא יתחתנו עמו אף על גב שהוא כשר, ועתה על פי הר"ף אין כאן פסול גיות כלל. והנה פירוש זה דחוק מאוד, חדא דאם באמת גירות בפני שנים לאו כלום היא — אמאי מהני לענין יחוס? ועוד, רחוק מאוד מן הדעת לומר שכל מה שבא הר"ף לומר הוא רק לענין פסול יחוס, דבר שאין לו יסוד הלכתי אלא חששא דאינשי בעלמא! ואף לשונו אינה מתפרשת באופן מצומצם שכזה, שהרי כתב: "לא קשיא, הא דרב אסי ודר' יהושע בן לוי דיעבד הוא דלא פסלינן לבריה", ומשמע שמתייחס

(4) ד"ה יכילנא לאכשורי בה.

(5) יבמות פרק רביעי סימן מו.

(6) שם ד"ה וגדולי הפוסקים.

(7) יורה דעה סימן רסח, ד"ה והר"ף תירץ (ריד,א).

(8) שם ד"ה ומ"ש ולרב אלפס וכו'.

(9) שם, ס"ק ח.

(10) ס"ק י.

בדבריו הן לעובדא דרב אסי — כבר ארמייתא — והן לעובדא דר' יהושע בן לוי — בר ארמאה, ולא מיירי רק באביו גוי אלא אף באמו גויה, דמהני לה טבילה לנדתה אפילו שלא בפני שלושה ואפילו שלא לשם גירות, ובדיעבד לא פסלינן לבנה!

אלא על כרחך פסק כאן בשו"ע כשיטת הרי"ף כפי שהבינוה הנמוקי יוסף, הרא"ש והיש"ש (כנ"ל) דמי שמתנהג ומחזיק עצמו כיהודי, וגם טובל לקרו או לנדה — הרי הוא יהודי בפועל, והגם דאותו עצמו לא מתירין לבוא בקהל ולהנשא בלא טבילה לכתחילה בפני בית דין, מכל מקום זהו רק לכתחילה ולגבי עצמו, אבל גבי בנו — שכבר נולד בתורת יהודי — אין צריך כלל גירות אחרת.

שיטת המאירי במשומד

והנה מצינו רעיון דומה — הפוך — לגבי יהודי שנשתמד. דהנה כתב המאירי במספר מקומות, כי יהודי שנשתמד הוציא עצמו מכלל ישראל והרי הוא גוי גמור, ואמנם לגבי עצמו חוששין לקידושי וכדומה, אך בנו שנולד לאחר מכן הוא גוי גמור. וזה לשונו⁽¹¹⁾ "הא כל שיצא מכלל דת יהודית ונכנס לו בכלל דת אחרת הרי הוא אצלנו כבני אותה הדת שנכנס בה לכל דבר, חוץ מגיטין וקדושין או כל זיקת אשה כמו שיתבאר במקומו, ובנו מיהא הרי הוא גוי גמור אף לענין גיטין וקדושין". ועיין עוד בדבריו ביבמות⁽¹²⁾ וז"ל: "ומכאן היו קצת רבותי חוככין לומר שכל משומד בזמן הזה גוי גמור הוא, ואין חוששים לקידושי אלא שמכל מקום הדברים רופפין וראוי להחמיר (ר"ל לגבי עצמו)". וכן כתב בהמשך⁽¹³⁾ וז"ל: "אלא שנראה לי שהם סומכים על מה שאמרו בסוף פ"א על עשרת השבטים שבתי דינים שבדורות הללו עשאו כגוים גמורים מרוב מה שנטמעו בהם, והיו גאונים אלו ז"ל דנין שאף בזמן הזה נטמעים הם לגמרי (ר"ל המשומדים) וזה סעד למה שכתבו רבותי שם ג"כ, כמו שכתבנו שם".

וכעין זה כתב החתם סופר⁽¹⁴⁾ גבי מסור שעשאו למוסרים כגויים גמורים⁽¹⁵⁾. וראיתי גם כן בשו"ת אגרות משה להגאון הרב משה פיינשטיין שליט"א (זצ"ל)⁽¹⁶⁾, כעין זה בשם תוס', וז"ל: "והנה אף אם היה מתברר שהאמת שאם אמה היתה יהודית ונשתמדה, לפי"מ שביארתי בחידושי ביבמות, הוא שיטת התוס' קידושין דף עה, שהולד הוא עכור"ם כמותו (כמו האב) ...", ולא דנינן ליה לברה כעכור"ם הבא על בת ישראל, שהולד כשר, עיי"ש.

(11) עבודה זרה דף כו,ב, ד"ה נעשה משומד לע"ז.

(12) דף טז,ב, ד"ה גוי.

(13) שם דף כב,א, המשנה השלישית, ד"ה וגאוני הראשונים.

(14) בהגהות לשו"ע או"ח סימן לט, סעיף א על מג"א סק"ד.

(15) הערת העורך: אולי יש מקום להבחין בין מוסר למשומד.

(16) אבן העזר ח"א סוף סימן ח.

סברת "יהודי בפועל"

ונראה לבאר הסברה בזה, דהנה יש בהגדרת יהדות ונכריות שני ענינים, האחד הוא ענין של תולדה והוא על כרחו, והאחד היא ענין של אמונה והשתייכות התלוי ברצונו.

את ענין התולדה אין אדם יכול לשנות — כשם שאי אפשר לשנות מעמדו מכהן לישראל או מישראל לכהן, או מעמוני למצרי וכדומה, דכל אלה הם ענין של תולדה ותורשה, כך אי אפשר למי שנולד יהודי ליהפך לגוי, או מגוי ליהודי. אלא שיש כאן ענין נוסף והוא עיקר גדול ביהדות, והוא קבלת היהדות, והרצון להשתייך לישראל ולקבל על עצמו דיני יהדות, או חס ושלום להיפך להשתמד ולהשליך מעליו את יהדותו.

הנה מי שקיבל על עצמו את היהדות, ומתנהג כיהודי, הרי הוא נעשה ברצונו יהודי בפועל, אלא מאחר ובתולדתו עדיין הוא גוי אין קדושו תופסין. אמנם חידשה תורה שאם יעבור את הגירות לפי ההלכה ע"י מילה וטבילה בפני בית דין, אזי הוא כקטן שנולד, הוא ממש נולד מחדש, כיהודי גמור, וקדושו תופסין. אמנם להיפך לא שמענו חידוש כזה, ומשומד אינו כנולד מחדש כגוי ר"ל, והרי הוא נשאר יהודי בתולדה עד סוף ימיו.

אבל באמת כל זה הוא רק לגבי עצמו, שאת תולדתו מרחם אינו יכול לשנות, אבל לגבי הנולד ממנו יש כאן תולדה חדשה הנקבעת על פי השתייכותו של המוליד, ולכן בן הנולד מאם שקיבלה על עצמה את היהדות ונעשתה יהודיה בפועל — בן כזה נולד כיהודי, ומשום הכי סבירא ליה לרי"ף דארמיתא שטבלה לנדותה — וכדברי הרמב"ם¹⁷ "ראינה נוהגת בדרכי ישראל תמיד, כגון שתטבול לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה וכיוצא בזה" — ומחזיקה את עצמה כיהודיה, הרי הבן הנולד ממנה הוא יהודי גמור.

וכמו כן להיפך, סובר המאירי כי בנה של משומדת הוא גוי אף לענין גיטין וקידושין, כי הוא כבר נולד ממי שהיא גויה בפועל. וזה עולה בקנה אחד עם פסקו של האגרות משה הנ"ל.

לפי זה נראה פשוט, כי בני אתיופיה, אף אם נאמר שיש ספק במוצאם הקדום, הרי אין ספק שהם מתנהגים כיהודים ומחשיבים את עצמם כיהודים, ומוסרים את נפשם על יהדותם, ומאחר ומקפידים הם על טבילת נדה אם כן אמם ואם אמם בכל הדורות טבלו, אם לא לשם גירות לשם נידה, ועל כן אין לפסול את בניהם לפי שיטת הרי"ף, כפי שהבינוהו הרא"ש, הנמוקי יוסף, המהרש"ל והט"ז, וכל שכן באלו שהדעת נוטה שהם באמת יהודים ממוצאם, ומשבט דן כפי עדות הרב"ז¹⁸.

17) הלכות איסורי ביאה יג, ט.

18) שו"ת דברי דוד סימן ה.

ואפשר לומר, דאפילו לשיטת הרמב"ם החולקת¹⁹) (ולדעת הבית יוסף זוהי גם כן דעת הרי"ף), ומצריך טבילה בפנינו — יש פתח להקל, שכתב שם וז"ל: "ואעפ"כ אם באו להתערב בישראל אין משיאין אותם עד שיביאו עדים או עד שיטבלו בפנינו הואיל והוחזקו גויים". הרי נימק דבריו "הואיל והוחזקו גויים", אבל בנידון דידן שאין להם שום חזקת נכרים, אדרבה חזקת יהדות יש, שוב יש לסמוך על ראשית דברי הרמב"ם שם "גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו ועושה כל המצוות הרי אלו בחזקת גרי צדק".

"חשש ממזרות"

הנה ישנם הטוענים, שאם נכריע כי בני אתיופיה הם יהודים הרי זוהי 'קולא המביאה לידי חומרא', כי מעתה יהיו אסורים לבוא בקהל מחשש ממזרות, הואיל ואין הם בקיאים בהלכות גיטין, וכל גיטיהן פסולים — לכן עדיף לנו לדונם כנכרים ולגיירם וממילא 'לעקוף' את חשש הממזרות.

אמנם, אני בער ולא אדע, וכי הדבר תלוי ברצוננו? והלא אם הם יהודים על פי הלכה היאך נוכל לדונם כנכרים כדי להתיר ממזרים שבהם? אתמהה! ועוד, הלא יש כאן עגמת נפש עצומה, ואף אכזריות, שנכריז על קהילה שלמה שאינה שייכת לעם היהודי, ואפילו אם נעשה כן 'לטובתם' להכשירם לחיתון ולבוא בקהל! ובעיקר קשה על גישה זו — מה הועילו חכמים בתקנתם — שהרי קביעה כזו אינה מוציאה אותם מידי ספק יהדות, ואם כן אפילו נדרוש שיתגייירו מספק אכתי לא סר חשש ספק הממזרות! ואם תאמר דזהו רק ספק ולא נאסר — אם כן גם ללא גיור נאמר כן, וגיור לא יעלה ולא יוריד, ואף ללא גיור נכשירם לינשא על ידי סניף ספק זה.

על כן נראה לומר, שאם על פי כללי ההלכה הם יהודים, אין שום טעם — ואף זה ענין אכזרי ואינו אנושי — להצריכם גירות, ואף לא נרויח בזה שום דבר. ואם באמת ישנו חשש ספק ממזרות, אזי צריכים אנו למשכן את נפשנו בכל כוחנו כדי למצוא פתרונות הלכתיים אפשריים על מנת לצאת מסבך זה.

מהו "ספק ממזר"?

הנה קיימא לן דממזר ודאי אמר רחמנא ולא ממזר ספק²⁰), ומן התורה כשר ממזר ספק לבא בקהל, אלא שמדרבנן אסרו גם ממזר ספק. אמנם מסתבר לומר כי לא כל אדם שאין אנו יודעים מוצאו המדויק מיד נעמידהו בחזקת 'ממזר ספק', אלא ודאי אינו נקרא "ספק" אלא היכא שיש לפנינו איזו ריעותא בכשרותו, או איזו הוכחה או אומדנא שיצרו את החשש, אבל כל שלא שמענו על אדם מסוים זה שאמו היתה נשואה לאחר לפני שנישאה לאביו של זה — לא נוצר כאן כלל "ספק"! ואדרבה, מסתבר לומר בודאות כי רובם הגדול של בני אתיופיה אינם

(19) הלכות איסורי ביאה יג, ט.

(20) קידושין דף עג, א.

ממזרים, דרוב נשים חיות תחת בעליהן, ואינן מזנות ואינן מתגרשות, ואפילו אם נעשו גירושין — שיתכן שאינם על פי דין תורה — עדיין לא מובטח לנו שאחר כך נישאו לאחרים, ואף ילדו מהם בנים ובנות! אלא על כרחך רובא דרובא דבני אתיפיה כשרים ללא שום חשש, ואם כן מדוע נטיל ספק באותו העומד לפנינו בלא שום ריעותא ונאמר שיש בו חשש ממזרות?

”משפחה שנטמעה נטמעה”

הנה איתא בקידושין⁽²¹⁾: ”בבל בריאה, מישון מתה, מדי חולה, עילם גוססת”. ופירש רש”י: ”בריאה — מיוחסת ונקה, מתה — ממזרים גמורים כולם, חולה — רובם כשרים ומיעוטן פסולים, גוססת — רובן פסולין ומיעוטן כשרים”. ואחר שידעו זאת חכמי הגמרא — וכי אסרו להתחתן בבני מדי או אפילו בבני עילם? לכל היותר הצריכו בדיקה, ואם לא מצאו דבר מן הסתם הכשירו לחיתון. ועוד שם⁽²²⁾: ”היכלא, בידינו הוא (”לגלות פסול משפחות ארץ ישראל”) — אבל מה אעשה, שהרי גדולי הדור נטמעו בה — סבר לה כר’ יצחק דאמר משפחה שנטמעה (”מחמת שלא נודע פסולה”) נטמעה” (ואין לנו להפרישה ולהרחיקה ולברר ספק מטמעהים, מי נטמע מי לא נטמע, אלא יניחום והם ספק והם כשרים לעתיד לבוא”) — ואין עלינו חובה לחטט חיטוטא בתר חיטוטא. וכן שם איתא: ”כסף מטרה ממזרים” — ופירש רש”י: ”הוא גורם להם שיטהרו, שלעתיד לבא אין הקב”ה מבדילים, מאחר שנדבקו בהם משפחות ישראל הרבה”.

מתוך כל זה נראה ברור שאין מוטל עלינו לפסול עדה שלמה זו מחמת חשש שנתערבו בה פסולים, כל זמן שאין לנו אומדנא דמוכח שהבא לפנינו פסול חיתון הוא.

ה”קראים”

אמנם לא נעלמה מעיני הלכה מפורשת בשו”ע בענין הקראים, וז”ל הרמ”א⁽²³⁾: הקראים אסור להתחתן בהם, וכולם הם ספק ממזרים. ומקור הלכה זו כתב הגר”א דהוא בסוגיא קידושין⁽²⁴⁾ ”כותי לא ישא כותית לפי שאין בקיאין בתורת גיטין וקידושין”, עיי”ש.

ועיין באוצר הפוסקים שם שיטות רבות לכאן ולכאן. ונראה לענ”ד ברור דיחלוק בין הלכה זו של קראים, צדוקים וכותים לבין נידון דידן — יהודי אתיפיה, ואין הנידון דומה לראיה מתרי טעמי: חדא, כל הני כתות ניתקו עצמם במזיד מתורה שבעל פה, ובכוונה תחילה עושים גיטיהן שלא על פי ההלכה המקובלת והמסורה, וכבר גזרו חז”ל עליהם כמה וכמה גזירות בענינים שונים, כגון כותים על פיתם,

(21) דף עא,ב.

(22) דף עא,א.

(23) אבן העזר סימן ד, סעיף לו.

(24) דף עה,א-עו,ב.

ינם ושמןם, ובצדוקים וקראים אסרו כל מגע עימם, וממילא מובן מאליו שאסרו להתחתן בהם ומשום כך נתנו לכל העדה דין של ספק ממזרים כדי שירחקו מהם. הגע בעצמך, אם אסרו ינם משום חתנות — כל שכן שאסרו חתנות עצמה, ודימו איסור זה לממזרות לאסור ביאתם בקהל. אבל בני אתיופיה מעולם לא ניתקו עצמם מן המסורה, אלא שחיו בארץ נידחת, ושכחו ההלכה, ואין הם מזידיים ומכעיסים כלל — עליהם לא נגזרה כלל שום גזירה. והא שאין הם בקיאים בטיב גיטין לא אוסר כל העדה מספק, עד שנדע בבירור שיש שם חשש ממזרות, וכנ"ל.

ובאמת אם באת לחשוש לאיין בקיאיין בטיב גיטין ומתוך כך לפסול בספק ממזרות, אם כן תיחוש לכל אנשי מדינת הים, דהא שנינו ריש גיטין דכל גט הבא ממדינת הים צריך השליח שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם מפני שאין בקיאיין לשמה! אם כן כל גיטין שנעשו במדינת הים יש בהם ספק פסול, וכל גרושות שנישאו שם בניהם ספק ממזרים! ודאי דבר כזה לא שמענו וישתקע הדבר ולא יאמר, כי כל זמן שלא שמענו על אדם מסוים שהוא בן של אם שנתגרשה מקודם בגט מפוקפק, לא נדון אותו לספק ממזר, ואין זה ספק כלל.

עוד נראה לחלק בין כותים וקראים לנידון דבני אתיופיה, דהנה כשבאים אנו לדון ב'עדה', בקבוצה שלמה, צריכים אנו לשאול את עצמנו היאך הפכו אלו להיות 'עדה' לעצמם, ואמאי לא נדון אותם כיחידים? ובאמת הכותים והקראים יצרו שיטה חדשה ביהדות, ומרצונם ודעתם עקרו עצמם בדעותיהם ובמעשיהם מכלל ישראל, קבוצה כזו של אנשים שהתאחדו בענין משותף וקבעו שם לעצמן — להם נתנו רבותינו דין 'עדה', וכללו כל העדה בדין אחד של ספק ממזר. אבל יוצאי אתיופיה, וכמותם כל בני מדינות הים — הם לא עשו שום צעד להפרד עקרונית מן הכלל, אדרבה הם משתייכים לכלל ישראל בלב ונפש, אלא שאינם בקיאים מפני שאינם בני תורה, ממילא מעולם לא חל עליהם דין של 'עדה', אלא דינם כמו כל יחיד ויחיד, שכבר אפשר שמצד שאינו בקי לא יעשה הגט כתקונו, ועם כל זה לא פסלינו הגט, דכל דפריש מרובא פריש — ואין כאן דין קבוע כדאיתא בנודע ביהודה²⁵ — כי על כל פנים הם חלק אינטגרלי מכלל ישראל, ואינם עדה נפרדת, וממילא אין עליהם דין של ספק ממזר, כל זמן שאין אומדנא דמוכת.

העולה מדברינו, שיוצאי אתיופיה הם יהודים גמורים וטהורים, ומצוה לקרבם בכל לב ונפש למען ילמדו ויקיימו את התורה כמו שניתנה בהר סיני.

אמנם לעומתם, אלה מהם שהתנצרו מרצון וחיו חיים נוצריים, אותם עצמם יש לדון כגויים, ובניהם שנולדו להם לאחר מכן הם גויים גמורים, אם לא שיתגיירו מחדש.

כל הדברים האלה לא כתבתי אלא רק כדי לעורר את החשיבה התלמודית, אך מובן כי הלכה למעשה אין לנו לסמוך אלא על מופלגי ההוראה.